

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра археології, давньої та середньовічної історії України

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор з науково-педагогічної і
навчальної роботи та рекрутації,
проф. Гавришук С. В.

19 жовтня 2016 р.

2016 р.

ДАВНЯ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

РОБОЧА ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни

підготовки: бакалавра

галузь знань: 03. Гуманітарні науки

спеціальність: 032 «Історія та археологія»,

014 «Середня освіта (Історія)».

освітня програма: Історія, європейстика, археологія.

Історія, правознавство, суспільствознавство.

Луцьк – 2016

Робоча програма навчальної дисципліни «Давня та середньовічна історія України» для студентів за напрямом 6.020302 «Історія».

” ____ ” _____, 2016 р. - 20 с.

Розробники: Шабала Я.М., д.і.н., проф. кафедри археології, давньої та середньовічної історії України

Рудянин І.П., к.і.н., доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України

Рецензент: Разиграєв О.В., к.і.н. доцент кафедри всесвітньої історії

Робоча програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри археології, давньої та середньовічної історії України

протокол № ____ від ____ . ____ . 20__ р.

Завідувач кафедри: Шабала Я.М., д.і.н., професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії України

(підпис)

**Робоча програма навчальної дисципліни
схвалена науково-методичною комісією історичного факультету**

протокол № ____ від ____ . ____ . 20__ р.

Голова науково-методичної
комісії історичного факультету _____ Карліна О.М., к.і.н., професор кафедри
всесвітньої історії

**Робоча програма навчальної дисципліни
схвалена науково-методичною радою університету**

протокол № ____ від ____ . ____ . 20__ р.

Вступ

Робоча програма навчальної дисципліни «Давня та середньовічна історія України» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра напрямку 6.020302 «Історія».

1. Опис навчальної дисципліни

Таблиця 1

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів 9	0203. Гуманітарні науки	за вибором
Модулів 3	6.02.03.02 Історія	Рік підготовки - 1
Змістових модулів 2		Семестр – 1, 2
ІНДЗ: є		Лекції - 70 год.
Загальна кількість годин 270		Практичні (семінари) - 62 год.
Тижневих годин (для денної форми навчання):	Освітній ступінь Бакалавр	
Аудиторних - 4		Самостійна робота 122 год.
Самостійна робота – 3,7		Консультації – 16 год.
Консультації – 0,1		Форма контролю: <u>1 сем. без форми контролю, 2 сем. - екзамен</u>

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1 Метою викладання навчальної дисципліни «Давня та середньовічна історія України» є формування у студентів знань про основні етапи зародження та розвитку людського суспільства на території України в давні часи та у добу середньовіччя..

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Давня та середньовічна історія України» є наступні:

- визначити історичний зміст кожного з періодів давньої та середньовічної історії України, з'ясувати закономірності та особливості розвитку людського суспільства на кожному з етапів окресленого періоду;
- розкрити особливості суспільної організації, господарства, розвитку матеріальної та духовної культури стародавнього населення України у давні часи;
- з'ясувати проблему походження українського народу та охарактеризувати основні етапи етногенезу української спільноти ;
- дослідити механізм формування державності у східних слов'ян, сформувати об'єктивне уявлення про основні етапи історичного розвитку Давньоруської держави, визначити її роль і місце в історії українського народу;
- з'ясувати історичні передумови утворення Галицько-Волинської держави та розглянути основні етапи її історії;
- показати особливості політичного, економічного та культурного розвитку українських земель в складі іноземних держав у середині XIV – першій половині XVII ст.;

- розкрити причини, показати основні шляхи формування українського козацтва, визначити його роль і місце в історії українського народу;
- охарактеризувати основні форми соціальних та національно-визвольних рухів українського населення в умовах іноземного поневолення показати їхній вплив на націотворчі процеси;
- ознайомити студентів з культурними надбаннями українського народу в зазначений період.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- періодизацію давньої та середньовічної історії України;
- особливості суспільної організації, господарства, матеріальної та духовної культури стародавнього населення України у давню добу;
- сучасні погляди на проблему походження українського народу;
- наукові теорії щодо походження та основних етапів історії давніх слов'ян;
- основні теорії щодо походження державності у східних слов'ян;
- основні етапи історичного розвитку Київської Русі;
- основні етапи розвитку Галицько-Волинської держави.
- історичні обставини входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, королівства Польського та інших держав;
- політичне становище, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель в складі іноземних держав у середині XIV – першій половині XVI ст.;
- історичні передумови Люблінської унії та її наслідки для українського населення;
- політичне становище, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель в складі іноземних держав у другій половині XVI – першій половині XVII ст.;
- теорії про походження українського козацтва, основні етапи його розвитку та роль у політичному, економічному та культурному житті української спільноти;
- особливості духовного та культурного життя суспільства на теренах України у добу середньовіччя

вміти :

- працювати з різними за характером та специфікою історичними першоджерелами;
- на основі вивчення та аналізу різноманітних історичних джерел визначити певні закономірності та особливості розвитку людського суспільства на території України на різних етапах його розвитку;
- аналізувати погляди різних історичних шкіл та напрямів на проблемні питання давньої та середньовічної історії України;
- обґрунтовувати власні погляди на проблемні питання окресленого періоду;
- виявляти та використовувати міжпредметні зв'язки для комплексного дослідження ключових проблем історії України давньої та середньовічної доби.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 270 годин / 9 кредитів ECTS.

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг годин	Кількість годин				Підсумковий контроль
				Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Консультації	
Денна	I	1,2	270	70	62	122	16	Іспит

2. Програма навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1.

Давня історія України, Київська Русь.

Тема 1. Давня та середньовічна історія України, як складова частина курсу «Історія України».

Визначення предмету, об'єкту та основних завдань курсу, періодизації давньої та середньовічної України. Ознайомлення студентів із джерельною базою та списком літератури до курсу.

Тема 2. Давня доба української історії.

Поява перших людей на території сучасної України, місця їхніх стоянок, спосіб життя та роди занять. Неолітична революція: причини та наслідки. Повсякдення життя та матеріальна та духовна культура стародавнього населення України в епоху бронзи. Основні винаходи та досягнення людини. Основні причини колонізації греками Північного Причорномор'я. Політична, соціальна та економічна структура античних міст-держав. Кіммерійці, скіфи, сармати, готи і гуни на території України.

Тема 3. Давні слов'яни на території України.

Характеристика основних джерел, що повідомляють нам про розселення, життя та побут слов'ян. Основні відомості про економічне життя, соціальний устрій, східнослов'янських племен.

Тема 4. Виникнення держави у Східних слов'ян та основні етапи її історичного розвитку.

Визначення періодизації основних етапів розвитку Давньоруської держави та особливостей кожного із них.

Тема 5. Державно-політичний устрій Київської Русі.

Загальна характеристика державно-політичного устрою Київської Русі. Визначення впливу та взаємодії кожного із структурних елементів вертикалі влади: князь, боярська рада, князівська дружина, віче.

Тема 6. Соціально-економічний розвиток Київської Русі.

Визначення основних категорій населення. Соціальна структура населення, економічне життя Давньоруської держави.

Тема 7. Організація військової справи в Київській Русі.

Основні елементи організації військової справи у Київській Русі. Роди військ, озброєння, тактика та стратегія ведення бойових дій.

Тема 8. Київська Русь в системі міжнародних відносин.

Основні вектори міжнародної політики. Династична та дипломатична політика Руських князів. Відносини із Візантією, Центральною та Східною Європою.

Тема 9. Давньоруська держава у період феодальної роздробленості.

Основні причини політичної роздробленості Київської Русі, поділ на окремі князівства, князівські з'їзди. Боротьба Русі з половцями. Особливості духовної та матеріальної культури.

Змістовий модуль 2. Галицько-Волинська держава. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Тема 1. Галицько-Волинська держава.

Загальна характеристика розвитку руських земель після занепаду Київської Русі. Роман Мстиславич, та утворення Галицько-Волинської держави. Данило Романович, його внутрішня та зовнішня політика. Відносини галицько-волинських князів із європейськими державами та монголо-татарами. Галицько-Волинська держава за наступників Данила Галицького. Розвиток матеріальної та духовної культури у Галицько-Волинській державі.

Тема 2. Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського.

Входження українських земель до складу Великого князівства Литовського. Вплив культури руських

Руських земель на Велике князівство Литовське. Кревська (1385 р.) та Городельська (1413 р.) унії між Литвою та Польщею. Ліквідація автономії українських князівств.

Тема 3. Люблінська унія.

Історичні передумови, перебіг, та наслідки Люблінської унії для українських земель. Відображення унійного процесу в історичній літературі та першоджерелах.

Тема 4. Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель у складі Речі Посполитої.

Соціально-економічне становище церковних земель у другій половині XVI – першій половині XVII ст., зростання великого землеволодіння. Третій Литовський статут та остаточне закріпачення селянства. Братства, та їх роль у збереженні національної ідентичності українського народу. Берестейська унія: причини, хід та наслідки.

Тема 5. Козацтво на українських землях як соціокультурне явище.

Поява козацтва на українських землях, характеристика основних теорій щодо його походження. Дмитро Вишневецький, та виникнення Запорізької Січі. Боротьба козаків із турецько-татарськими нападниками. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, та морські походи козаків. Хотинська війна 1620-21 рр.

Тема 6. Селянсько-козацькі постання кінця XVI – початку XVII ст.

Перші виступи українського козацтва проти шляхетського панування. Козацько-селянські війни 90-х років XVI ст., та їх поразка. Козацькі рухи 20–30-х років XVII ст. Марко Жмайло, Тарас

Федорович (Трясило), Іван Сулима. Народні повстання 1637-1638 рр. Заходи польського уряду, спрямовані на придушення національно-визвольного руху.

3. Структура навчальної дисципліни

Таблиця 2.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лек.	Практ. (Семін.)	Консульт.	Сам. роб.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Давня історія України, Київська Русь.					
Тема 1. Давня та середньовічна історія України, як складова частина курсу «Історія України».	9	2			7
Тема 2. Давня доба української історії.	26	8	10	1	7
Тема 3. Давні слов'яни на території України.	14	4	2	1	7
Тема 4. Виникнення держави у Східних слов'ян та основні етапи її історичного розвитку.	18	4	6	1	7
Тема 5. Державно-політичний устрій Київської Русі.	16	4	4	1	7
Тема 6. Соціально-економічний розвиток Київської Русі.	14	4	2	1	7
Тема 7. Організація військової справи в Київській Русі.	10	2		1	7
Тема 8. Київська Русь в системі міжнародних відносин.	14	4	2	1	7
Тема 9. Давньоруська держава у період феодальної роздробленості.	14	4	2	1	7
Разом за змістовим модулем 1	135	36	28	8	63
Змістовий модуль 2. Галицько-Волинська держава Українські землі у складі ВКЛ та РП					
Тема 1. Галицько-Волинська держава.	27	8	8	1	10
Тема 2. Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського.	23	6	6	1	10
Тема 3. Люблінська унія.	16	4	2	1	9
Тема 4. Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель у складі Речі Посполитої.	26	6	8	2	10
Тема 5. Козацтво на українських землях як соціокультурне явище.	21	4	6	1	10
Тема 6. Селянсько-козацькі постання кінця XVI – початку XVII ст.	22	6	4	2	10
Разом за змістовим модулем 2	135	34	34	8	59
Усього	270	72	52	16	122

4. Теми практичних (семінарських)
Змістовий модуль 1.

№з/п	Тема, питання для обговорення	К-сть годин
1	Господарство, суспільна організація, матеріальна та духовна культура стародавнього населення України в епоху міді. 1. Зміни у господарському та суспільному житті у добу міді. 2. Енеолітичне населення України. Трипільська та інші археологічні культури енеоліту. 3. Суспільна організація, господарство та побут стародавнього населення України в епоху бронзи.	2
2	Господарство, суспільна організація, матеріальна та духовна культура стародавнього населення України в епоху бронзи. 1. Зміни у господарському та суспільному житті у добу бронзи. 2. Характеристика основних археологічних культур на українських землях в добу бронзи. 3. Духовна та матеріальна культура населення України в добу бронзи.	2
3	Скіфська доба на території України 1. Розселення, господарство та суспільний устрій скіфів. 2. Військова організація та війни скіфів з іншими народами. 3. Матеріальна та духовна культура скіфів.	2
4	Сармати на території України 1. Розселення, господарство та суспільний устрій сарматів. 2. Військова організація сарматських племен 3. Матеріальна та духовна культура сарматів.	2
5	Античні міста-держави Північного Причорномор'я 1. Державно-політичний устрій античних держав Північного Причорномор'я. 2. Соціально-економічний розвиток. 3. Культура античних міст-держав Північного Причорномор'я.	2
6	Економіка та соціальний розвиток давніх слов'ян 1. Господарство давніх слов'ян. 2. Суспільний лад та соціальні відносини. 3. Слов'яни та їх сусіди у добу великого переселення. 4. Державні утворення давніх слов'ян у IV – VII ст.	2
7	Київська Русь в часи правління Олега та Ігоря 1. Об'єднання Олегом Києва і Новгороду. Внутрішня політика князя Олега. 2. Зовнішня політика князя Олега. Походи на Візантію. 3. Внутрішня та зовнішня політика Ігоря.	2
8	Внутрішня та зовнішня політика княгині Ольга та князя Святослава 1. Прихід до влади княгині Ольги. Реформаторська діяльність княгині. 2. Зовнішньополітична діяльність княгині Ольги. 3. Князь Святослав, його внутрішня та зовнішня політика.	2
9	Володимир Великий, його внутрішня та зовнішня політика 1. Прихід до влади Володимира Святославовича. 2. Внутрішня політика Володимира. Запровадження християнства в Київській Русі. 3. Зовнішня політика Київської Русі в часи правління	2

	Володимира Великого	
10	Політичне, економічне та культурне піднесення Київської Русі за Ярослава Мудрого. 1. Боротьба за київський престол після смерті Володимира Великого. Прихід до влади Ярослава Мудрого. 2. Внутрішня політика Ярослава Мудрого. Законотворча діяльність князя. 3. Основні напрями зовнішньої політики Ярослава Мудрого.	2
11	Київська Русь у другій половині IX – на початку XII століття. 1. Заповіт” Ярослава Мудрого. Ярославичі на Київському престолі. 2. Політична ситуація в Київській Русі наприкінці XI – на початку XII ст. Феодальні з’їзди та їх рішення. 3. Боротьба Русі з половцями у другій половині XI – на поч. XII ст.	2
12	Зміцнення державної єдності Київської Русі у часи правління Володимира Мономаха. Мономаховичі. 1. Прихід до влади Володимира Мономаха. Внутрішня політика князя. 2. Зовнішня політика Володимира Мономаха. Боротьба Русі з половцями. 3. Київська Русь за перших Мономаховичів.	2
13	Руські князівства у період феодальної роздробленості. 1. Київське князівство. Боротьба за Київ у середині XII ст. 2. Політичний та соціально – економічний розвиток Чернігівського та Переяславського князівств. 3. Волинське та Галицьке князівства.	4
Усього		28

Змістовий модуль 2.

№ з/п	Тема, питання для обговорення	К-сть годин
1	Роман Мстиславич та його внутрішня і зовнішня політика. 1. Об’єднання Галичини та Волині Романом Мстиславичем. 2. Внутрішня політика Романа Мстиславича. 3. Основні напрями зовнішньої політики Романа Мстиславича	2
2	Політична ситуація та боротьба за владу у Галицько-Волинській державі у 1205-1245 рр. 1. Політична ситуація у Галицько-Волинській державі після смерті Романа Мстиславича. 2. Боротьба за владу Данила і Василька Романовичів.	2
3	Галицько-Волинська держава в часи правління Данила Галицького. 1. Політичний та соціально-економічний розвиток Галицько-Волинської держави за правління Данила і Василька Романовичів. 2. Зовнішня політика Галицько-Волинської держави а) відносини з європейськими державами; б) боротьба Данила Галицького з монголо-татарами	2
4	Галицько-Волинська держава за наступників Данила Галицького. 1. Лев Данилович, його внутрішня та зовнішня політика. 2. Юрій I Львович. Заснування галицької митрополії. 3. Андрій та Лев Юрійовичі, їх внутрішня та зовнішня	2

	політика. 4. Юрій II Болеслав та завершення політичної історії Галицько-Волинської держави.	
5	Адміністративно-політичний устрій українських земель у складі Великого князівства Литовського. Законодавство та судочинство. 1. Адміністративно-правове становище українських земель у складі Великого князівства Литовського. 2. Головні джерела і розвиток права в українських землях у складі Великого князівства Литовського. 3. Судова система і судовий процес у Великому князівстві Литовському.	2
6	Соціально-економічний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського. 1. Зміни в соціально-економічному житті українського населення після входження українських земель до складу ВКЛ. 2. Литовські статuti, та їх вплив на подальше життя українського населення ВКЛ. 3. Розвиток аграрних відносин у литовській державі	2
7	Українські землі в складі королівства польського, молдовського та угорського. 1. Входження українських земель до складу Польщі. 2. Становище українських земель у складі Молдавського князівства. 3. Українські землі у складі Угорського королівства.	2
8	Суспільно-політичне та культурне життя на українських землях у складі Речі Посполитої. 1. Статус українських земель у Речі Посполитій після унії. 2. Становище української шляхти. 3.	2
9	Соціально-економічний розвиток українських земель у складі Речі Посполитої. 1. Наступ католицизму на українські землі у сфері освіти та культури. 2. Церковне життя України д/п XVI – п/п XVII ст. 3. Погіршення соціально-економічного становища українців, закріпачення селянства	2
10	Північна Буковина, Закарпаття та Чернігово-Сіверщина у д/п XVI – п/п XVII ст. 1. Суспільно-політичне становище. 2. Соціально-економічний розвиток 3. Розвиток культури	2
11	Запорізька Січ у д/п XVI – п/п XVII ст. 1. Запорізька Січ, як військово-політичний чинник у християнсько-мусульманському суспільстві. 2. Утворення реєстрового козацтва. Його роль у військових протистояннях Речі Посполитої. 3. Військово-політична діяльність гетьмана П. Конашевича Сагайдачного. 4. Хотинська битва та її значення.	
12	Організація військової справи у запорізького козацтва. 1. Соціальна стратифікація українського козацтва. Основні етапи формування козацького стану. 2. Військова символіка та клейноди Запорізької Січі. 3. Еволюція військового озброєння у Запорізькій Січі. Військова тактика.	

13	Морські походи запорожців. 1. Суспільно-політичне становище українських земель на початку XVII ст. Причини морських походів козаків. 2. Морські походи початку XVII ст. 3. Тактика козаків у морських походах. Судна, озброєння.	
14	Повсякденне життя за звичаї запорожців. 1. Процедура прийняття у козаки. 2. Релігійне життя запорожців. 3. . Обряди та звичаї запорозьких козаків	
15	Повстання під проводом Косинського та Наливайка. 1. Причини, хід та наслідки постання під проводом Кшиштофа Косинського 2. Причини, хід та наслідки постання під проводом Северина Наливайка.	2
16	Повстання козацтва під проводом Жмайла, Трясила та Сулими. 1. Причини, хід та наслідки постання під проводом Марка Жмайла. 2. Причини, хід та наслідки постання під проводом Тараса Федоровича (Трясила) 3. Причини, хід та наслідки постання під проводом Причини, хід та наслідки постання під проводом Івана Сулими.	2
17	Козацько-селянські постання 1637-38 рр. 1. Причини, хід та наслідки постання під проводом Павла Бута (Павлюка). 2. . Причини, хід та наслідки постання під проводом Я. Острянина (Остряниці). 3. Причини, хід та наслідки постання під проводом Дмитра Гуні.	2
Усього		28

5. Самостійна робота

Змістовий модуль 1.

№з/п	Тема,	К-сть год.
1	Еволюція господарства, суспільних відносин, матеріальної та духовної культури стародавнього населення в неолітичну добу. Опрацювати поняття: «Неолітична» революція, та її наслідки.	3
2	Трипільська культура. Опрацювати питання: Чи можна вважати трипільську культуру, праукраїнською?	3
3	Слов'яни та їх сусіди у період Великого переселення. Опрацювати питання: Велике переселення слов'ян, робота з першоджерелами.	3
4	Київська держава у часи правління Олега та Ігоря. Опрацювати питання: захоплення Олегом Києва, боярська змова, чи військовий переворот?	3
5	Святослав Ігоревич, його внутрішня та зовнішня політика. Опрацювати поняття: зовнішня політика князя Святослава, робота з картою.	3

6	Київська Русь у часи правління Володимира Великого. Опрацювати питання: запровадження християнства в Київській державі, причини та наслідки	3
7	Внутрішня та зовнішня політика Ярослава Мудрого. Опрацювати питання: династична політика Ярослава Мудрого	3
8	Державно-політичний устрій Київської Русі. Опрацювати питання: організація влади у Київській Русі. Робота з першоджерелами.	3
9	Київська Русь в системі міжнародних відносин. Робота з контурною картою	3
10	Політичний та соціально-економічний розвиток руських князівств у період феодалної роздробленості. Робота з контурною картою.	3
11	Культура Київської Русі. Опрацювати поняття: мозаїка, фреска, гравюра, літопис.	3
12	Утворення Галицько-Волинської держави. Робота з картою.	3
13	Прихід до влади Данила Романовича. Його внутрішня та зовнішня політика. Опрацювати питання: відносини Данила Галицького та Золотої Орди.	2
14	Володимир Василькович – Волинський князь. Опрацювати питання: біографічні відомості про Володимира Васильковича.	2
15	Юрій II (Болеслав) Тройденевич, його внутрішня та зовнішня політика. Опрацювати питання: біографічні відомості про Юрія II Болеслава.	2
16	Культура Галицько-Волинської держави. Опрацювати питання: роль і місце Галицько-Волинської держави в історії України.	2

Змістовий модуль 2.

№ з/п	Тема	К-сть годин
1	Які українські землі першими увійшли до складу Великого князівства Литовського і за яких обставин?	3
2	Що означав і як втілювався у життя литовський політичний принцип «Старини не рушимо, новини не вводимо»?	3
3	Які основні риси та особливості економічного розвитку українських земель у складі Великого князівства Литовського?	3
4	Які наслідки Кревської унії для українських земель?	3
5	Чому українські магнати виступали проти укладення Люблінської унії, а українська шляхта її активно підтримувала?	3
6	У чому полягає сутність впровадженого Польщею від 1569 р. адміністративно-політичного устрою на українських землях, і як він вплинув на їхнє політичне становище?	5
7	Які мета утворення цехів та їхня роль у розвитку ремесел на українських землях?	2
8	У чому полягає сутність фільваркового господарства, та як фільваркова система вплинула на становище українських селян?	3
9	Чому в останню чверть XV ст. різко зросла загроза Україні з південного сходу?	3
10	Наскільки ефективно протистояли Велике князівство Литовське і Польща татаро-турецькій агресії?	3
11	Які кроки робила Московська держава для встановлення своєї зверхності	3

	над українськими землями у XV – XVI ст.?	
12	Які особливості історичної долі українців Закарпаття та Північної Буковини у XIV – першій половині XVII ст.?	2
13	Які особливі умови сприяли виникненню українського козацтва?	3
14	Які верстви населення були соціальною основою і провідною силою в українському козацтві? В чому полягає сутність феномену пошкодження?	3
15	У чому полягала основна відмінність між характером антифеодальних повстань в Україні кінця XVI і 20 – 30-х рр. XVII ст.?	3
16	Які відмінності між реєстровим і низовим козацтвом позначилися на характері та результатах козацько-селянських повстань кінця XVI – першої половини XVII ст.?	3
17	Чи було закономірним укладення Берестейської унії і як вона була сприйнята в Україні?	3
18	Які чинники та основні віхи відновлення православної ієрархії в Україні у першій половині XVII ст.?	3
19	Як і завдяки чому виявлявся вплив європейського ренесансу на українську культуру XV – першої половини XVII ст.?	3
20	Які фактори в українській культурі були домінуючими?	3
Разом		122

6.Індивідуальні науково-дослідні завдання

Змістовий модуль 1.

Зміст індивідуальної роботи студентів

Індивідуальна робота студентів передбачає ознайомлення з довідковою літературою з давньої та середньовічної історії України. Підготовка індивідуальних науково-дослідних завдань винесена в окремий модуль та враховується в поточний контроль. Контроль за її виконанням здійснюється викладачем в ході практичних занять.

Зміст індивідуальної роботи студентів

Виконання студентами індивідуальних науково-дослідних завдань проходить у формі заповнення ними у кінці робочого зошита хронологічної таблиці*, куди записуються основні дати та події.

Дата	Подія	Наслідки

Також до індивідуальної роботи входить обов'язкове використання студентами технічних засобів навчання, зокрема виконання комп'ютерних презентацій у програмах MS PowerPoint, MS Producer та інших.

Змістовий модуль 2.

дослідницький характер. Виконуються у письмовій формі.

Тема рефератів

1. Соціальна структура України XIV – XVI ст.
2. Демографічні й етнокультурні процеси XIV – XVI ст. в Україні.
3. Середньовічне місто України.
4. Турецько-татарська агресія XV – початку XVII ст. проти України: передумови, перебіг, наслідки.
5. Боротьба Українського козацтва з татарською навалою і турецькою агресією у XV – XVI ст.

6. Православні братства в Україні.
7. Суспільна, церковна та культурницька діяльність Петра Могили.
8. Система ціннісних орієнтацій українця доби Середньовіччя.

Біографічні дослідження

1. Вітовт (Вітаутас) (1350 – 1430) – великий князь литовський.
2. Гедимін (Гедимінас) (р. н. невід. – 1341) - великий князь литовський.
3. Михайло Глинський (р. н. невід. – 1534) – політичний діяч.
4. Олельковичі – литовсько-український князівський рід.
5. Ольгерд (бл. 1296 – 1377) – великий князь литовський.
6. Свидригайло (р. н. невід. – 1452) – великий князь литовський.
7. Ягайло (1348 – 1434) – великий князь литовський.
8. Павло Бут (р. н. невід. – 1638) – один з керівників козацько-селянського повстання 1637 – 1638 рр.
9. Йосиф Верещинський (1532 – 1598) – видатний громадський і політичний діяч.
10. Іван Вишенський (між 1545-1550 – після 1620) – видатний український православний письменний-полеміст.
11. Дмитро Байда-Вишневецький (р. н. невід. – 1563) – перший із козацьких гетьманів.
12. Михайло Дорошенко (р. н. невід. – 1628) – гетьман реєстрового козацтва.
13. Кшиштоф Косинський (р. н. невід. – 1593) – гетьман запорозьких козаків.
14. Петро Могила (1596 – 1647) – видатний політичний, культурний і громадський діяч.
15. Северин Наливайко (бл. 1560 – 1597) – провідник козацького повстання 1595-1596 рр.
16. Станіслав Оріховський (1513 – 1566_ - суспільно-культурний діяч, письменник, публіцист.
17. Яків Острянин (р. н. невід. – 1641) – козацький гетьман, провідник повстання 1638 р.
18. Іван Підкова (р. н. невід. – 1578) – запорозький отаман.
19. Іпатій Потій (1541 – 1613) – київський і галицький митрополит.
20. Михайло Рогоза (бл. 1540 – 1599) – православний митрополит Київський, Галицький і всієї Русі.
21. Павло Русин (1470 – 1517) – поет, видавець, педагог.
22. Петро Конашевич-Сагайдачний (1570-1622) – гетьман українського реєстрового козацтва.
23. Іван Сулима (р. н. невід. – 1635) козацький гетьман.
24. Іван Федоров (бл. 1525 – 1583 – видавець, засновник книгодрукування.
25. Тарас Федорович (Трясило) – гетьман нереєстрового козацтва.

7.Методи навчання

Використовуються пояснювально-ілюстративний, проблемно-пошуковий, евристичний методи та практичні методи навчання.

8.Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен

Екзамен проходить у формі співбесіди.

9.Методи та засоби діагностики успішності навчання

Перевірка конспектування студентами лекційних занять. Оцінювання відповідей студентів на семінарських заняттях у формі підготовки доповідей за темою заняття, доповнень до доповідей, участі в обговоренні, презентації самостійних завдань. Написання студентами поточних письмових тестових завдань.

10.Розподіл балів, які отримують студенти

Дисципліна складається з двох змістових модулів. Підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за:

1. поточне оцінювання з відповідних тем (максимум 12 балів);
2. виконання ІНДЗ, які зараховуються у поточний контроль (максимум 8 балів);
3. модульна контрольна робота (максимум 30 балів).

Поточний контроль (маx = 40 балів)			Модульний контроль (маx = 60 балів)		Загальна кількість балів
модуль 1	модуль 2	модуль 3	МКР 1	МКР 2	
12 12 балів – підготовка і робота на семінарських заняттях (за результатами відповідей, які оцінюються у десятибальній шкалі, обраховується середньоарифметичний бал (додаються всі отримані оцінки, отримане число ділиться на кількість відповідей).	12 12 балів – підготовка і робота на семінарських заняттях (за результатами відповідей, які оцінюються у десятибальній шкалі, обраховується середньоарифметичний бал (додаються всі отримані оцінки, отримане число ділиться на кількість відповідей).	В кожному з модулів передбачається виконання ІНДЗ (по 8 балів). (маx = 16 балів)	30	30	100

Оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях за 12 бальною шкалою:

1–2 бали – незадовільна відповідь з конспектом або ксерокопіями;

3–5 балів – неповна відповідь на поставлене питання з конспектом без самостійного володіння матеріалом;

6–8 балів – повна відповідь, студент лише частково користується конспектом;

9–12 балів – самостійна, повна відповідь без використання конспекту, виявлене вміння аналізувати, порівнювати матеріал, робити висновки та узагальнення.

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань. Складання плану дослідження.	2 бали
2.	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень в логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання.	5 балів
3.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції	3 бали

	щодо проблеми, визначення перспектив дослідження	
4.	Дотримання правил реферуванням наукових публікацій. Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел)	2 бали
Разом		12 балів

Формою проведення МКР є підсумкова контрольна робота

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82 – 89	B	Добре	
75 - 81	C		
67 -74	D	Задовільно	
60 - 66	E		
1 – 59	Fx	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

11.Методичне забезпечення

навчальні посібники, у тому числі електронні версії, збірники тестових завдань, навчально-методичні розробки, опорні конспекти лекцій; інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни; нормативні документи МОН України; ілюстративні матеріали щодо змісту модулів та окремих тем.

12.Список джерел

1. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинської держави. – Львів, 1999.
2. Анохин В.А. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. – К., 1989.
3. Античные государства Северного Причерноморья. Археология СССР. – М., 1984.
4. Антонович В. Коротенька історія Волині. – Луцьк, 1992.
5. Аркас М. Історія України-Русі. – К., 1990.
6. Археология Украинской ССР. В 3 т. – Т.2. – К., 1986.
7. Баран В.Д. Давні слов'яни. – К., 1998.
8. Батюшков П. Волынь. Исторические судьбы юго-западного края. Репр. відтв. – С.-Петербург, 1888.
9. Брайчевський М. Походження Русі. – К., 1968.
10. Брайчевський М. Утвердження християнства на Русі. – К., 1988.
11. Брайчевський М. Біля джерел слов'янської державності. – К., 1964.

12. Бунятян К. Давнє населення України: Навч. посібник. – К., 1999.
13. Бунятян К., Мурзін В., Симоненко О. На світанку історії, - К., 1998.
14. Василенко Г.К. Велика Скіфія. – К., 1991.
15. Витоки. Від найдавніших часів до першої половини IX ст. /Історія України в прозових творах та документах. – К., 1995.
16. Гаврилюк Н.А. Домашнее производство и быт степных скифов. – К., 1989.
17. Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. Тези доповідей та повідомлень міжнародної наукової конференції. Галич, 19-21 серпня 1993 р. – Львів, 1993.
18. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
19. Геродот із Галікарнасу. Найдавніший опис України в V ст. перед Христом. – К., 1992.
20. Геродот. Історія в дев'яти книгах. – К., 1993.
21. Гончарук П.С. Давня історія України. Київська Русь. – К., 2004.
22. Греков Б. Киевская Русь. – М., 1953.
23. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. – Т.1-3. – К., 1991-1992.
24. Давня історія України / Кер. авт. кол. П.Толочко. У 2 кн. – Кн.1-2. – К., 1994-1995.
25. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991.
26. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України. – К.,1994.
27. Зубарь В.М. Херсонес Таврический в античную эпоху (экономические и социальные отношения). – К., 1993.
28. История культуры Древней Руси. – М.; Л. – 1951.
29. История Украинской ССР. В 10 т. - Т.1. – К., 1981.
30. Ісаєвич Я. Галицько-Волинська держава. – Львів, 1999.
31. Історія України в особах. IX – XVIII ст. – К., 1993.
32. Історія України. Курс лекцій. У 2 кн. – Кн. 1. – К., 1991.
33. Історія України. Навч. посібник / За ред. В.Смолія. – К., 1997.
34. Історія України. Нове бачення. У 2 кн. – Кн. 1. – К., 1995.
35. Історія Української РСР. У 8 т. 10 кн. – Т.1, кн. 1. – К., 1977.
36. Києво-Печерський патерик. – Львів: Свічадо, 2001.
37. Киричук М. Волинь земля українська. - Луцьк, 1995.
38. Кондратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV-V століть. Походження та дії гунів. Кн.2. Гуни в описі Пріска Палійського. – Х.: Просвіта, 2002.
39. Костомаров М. Галерея портретів. – К., 1993.
40. Костомаров Н. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – Кн.1. – М., 1990.
41. Котляр М. Галицько-Волинська Русь. – К.,1998.
42. Котляр М. Галицько-Волинський літопис. – К., 1993.
43. Котляр М. Данило Галицький. - К.,1979.
44. Котляр Н. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. – К.,1985.
45. Крапивина В.В. Ольвия. Материальная культура в первые века нашей эры. – К., 1993.
46. Крижицький С., Зубар В., Русяєва А. Античні держави Північного Причорномор'я. – К., 1998.
47. Крип'якевич В.П. Історія України. – Львів, 1990.
48. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984.
49. Крип'якевич І. Історія України. - Львів, 1990.
50. Левкович і. Нарис історії Волинської землі (до 1914 р.). – Луцьк, 1992.
51. Літопис Руський. За Іпатським списком. – К., 1989.
52. Луговий О. Визначне жіноцтво України. – К., 1994.
53. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992.
54. Мозолевський Б.М. Скіфський степ. – К., 1983.

55. Морозов А.Г., Корновенко С.В. Анти. – Вінниця, 2004.
56. Моця О., Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. – К., 1996.
57. Павленко Ю. Передісторія давніх русів у світовому контексті. – К., 1994.
58. Паламарчук Є., Андрієвський І. Зорі трипілля. – Вінниця, 2005.
59. Пашуто В. Внешняя политика Древней Руси. – М., 1968.
60. Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.
61. Петров В. Етногенез слов'ян. – К., 1972.
62. Плачинда С. Словник давньоруської міфології. – К., 1993.
63. Полин С.В. От Скифии к сарматии. – К., 1992.
64. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 кн. – Кн. 1 – К., 1992.
65. Попович М. Нарис історії культури України. – К., 1999.
66. Попович М. Нарис історії української культури. – К., 1998.
67. Прицак О. Походження Русі. – Т.1.- К., 1997.
68. Ребіндер Б. Велесова книга: життя та релігія слов'ян. – К., 1993.
69. Рибалка І.К. Історія України. Навч. посібник. – Ч.1. – Харків, 1994.
70. Рыбаков Б. Древняя Русь: Сказания, былины, летописи. – М., 1963.
71. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. – М., 1982.
72. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – К., 1993.
73. Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. – М., 1982.
74. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.
75. Терещенко Ю. Україна і європейський світ. Нарис історії від утворення старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
76. Толочко О., Толочко П. Київська Русь. – К., 1998.
77. Толочко П. Древняя Русь: очерки социально-политической истории. – К., 1987.
78. Толочко П. Історичні портрети. – К., 1998.
79. Українська культура. Лекції за ред. Д.Антоновича. – К., 1993.
80. Хрестоматія з історії Української РСР у 2-х т. – Т.1. – К., 1959.
81. Чмихов М., Кравченко Н., Черняков І. Археологія та стародавня історія України. Курс лекцій. – К., 1992.
82. Шилов Ю.А. Истоки словянской цивилизации. – К.: МАУП, 2004.
83. Антонович В. Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда // Антонович В. Б. Моя сповідь. – К., 1995.
84. Бевзо Б. А. Львівський літопис і Острозький літописець. – К., 1970.
85. Білоус Н.О. Люблінська унія 1569 р.: історіографічні погляди та інтерпретації (до 440-річчя Люблінської унії) // Укр. іст. журн. - 2010. - №1
86. Боплан Г. Опис України. – К., 1990. – Т. 1 – 2.
87. Видатні постаті в історії України (IX–XIX ст.): Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети. – К., 2002.
88. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., 1994.
89. Горобець В. Україна: Від козацької реформи Баторія до здобуття Сагайдачним Кафи. 1578 – 1616. – К., 2010.
90. Горобець В. Україна: Козацькі війни. 1618 – 1638 рр. – К., 2011.
91. Горобець В. Україна: Люблінська унія та народження нової вітчизни. – К., 2009.
92. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. IV. – К., 1993.
93. Гурбик А. О. Еволюція соціально-територіальних спільнот у середньовічній Україні. – К., 1998.
94. Європейське відродження та українська література XIV – XVIII ст. – К., 1993.
95. Запорізьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. – Київ, Запоріжжя, 1997.

96. История Украинской ССР. – В 10 т. – Т. 2. Развитие феодализма. Нарастание антифеодальной и освободительной борьбы (Вторая половина XIII – первая половина XVII в.) – К., 1982.
97. Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. – К., 1996.
98. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XV –XVIII ст. – К., 1966.
99. Історія України в особах: Литовсько-польська доба. – К., 1997.
100. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів /За ред. А. Коцура, Н. Терес. – К., 2008.
101. Косенко Л. Козаки: Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі. – Харків, 2007.
102. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Чернігів, 1996.
103. Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року. / Підготував В. Кравченко. – К., 2005.
104. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. – К., 2004.
105. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. Запорізька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках. - К., 1992.
106. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України.
107. Пашуто В. Образование Литовского государства. – М., 1959.
108. Петровський В., Радченко Л., Семененко В., Історія України. Неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі. – Харків, 2007.
109. Плохій С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні. – К., 2005.
110. Полонська-Василенко Н. Історія України: в 2 т. – Т. 1. – К., 1993.
111. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою //Україна крізь віки. – Т. 6. – К., 1998.
112. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) – К., 1998.
113. Сворака С. Д. Народовладний концепт Литовсько-Руської держави у державно-правових поглядах дослідників XIX–XX ст. // Вісник ХНУВС. 2013. № 1 (60) С. 25-36
114. Сворака С. Д. Роль давньоруських міст у формуванні народовладдя та його трансформації в Києворуську державу/С.Д.Сворака//ВісникЛДУВС.—2008.
115. Сворака С. Формування та трансформація вічевого устрою Руської держави / Степан Сворака // Віче : Журнал Верховної Ради України. – 2008. – № 15 (228). – С. 30–32.
116. Сворака С. Д. Роль давньоруських міст у формуванні народовладдя та його трансформації в Києворуську державу / С. Д. Сворака // Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 2. – С. 5–12.
117. Сворака С. Д. Становлення й трансформація державно-правового устрою Київської Русі в контексті теорії формації / С. Д. Сворака // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2008. – № 2. – С. 16–25.
118. Сворака С. Д. Соціокультурні чинники формування Києворуської і Московської держав / С. Д. Сворака // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справи : серія юридична. – 2008. – № 2. – С. 18–27.
119. Сворака С. Д. Князь в структурі державної влади Київської Русі / С. Д. Сворака // Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 1. – С. 23–31.
120. Сворака С. Д. Давньоруська сільська громада як осередок Київської Русі / С. Д. Сворака // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2010. – № 3 – С. 23–28.
121. Сворака С. Д. Становлення і розвиток владних інститутів Київської Русі в історіографії / С. Д. Сворака, І. М. Погрібний // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ – 2010. – № 4 (51). – Ч. 1 – С. 70–81.
122. Сворака С. Д. Історико-цивілізаційний та формаційний підхід до вивчення інститутів держави і права Київської Русі / С. Д. Сворака, І. М. Погрібний // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. – 2010. – № 20 – С. 3–9.

123. Сворак С. Трансформація поняття «свобода» у політико-правових традиціях середньовічної України / Степан Сворак, Богдан Андрусишин // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – 2010. – № 10 (Серія № 18). – С. 76–83.
124. Сворак С. Д. Особливості становлення державності Київської Русі у філософсько-правовому осмисленні / С. Д. Сворак // Мультиверсум. Філософський альманах : [зб. наук. праць / гол. ред. В. В. Лях]. – Вип. 66. – К. : Академічний Центр «Аналітика», 2007. – С. 195–209.
125. Сворак С. Д. Давньоруські міста у формуванні державницького устрою Київської Русі / С. Д. Сворак // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі. Частина I : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 7 груд. 2007 р. – Тернопіль, 2007. – С. 10–12.
126. Сворак С. Д. Соціокультурні чинники у формуванні Києворуської держави (філософсько-правовий аспект) / С. Д. Сворак // Правовий статус людини в умовах сучасного державотворення : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 22 лют. 2008 р. – Тернопіль, 2008. – С. 7–8.
127. Сворак С. Д. Генеза та трансформація правового статусу особи за юридичними документами Київської Русі / С. Д. Сворак, Р. В. Грегулецький // Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні : матеріали Міжрегіон. наук.-практ. конф, присвяченої проголошенню загальної декларації прав людини, 8 груд. 2009 р. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 81–87.
128. Сворак С. Д. О. Малиновський про генезу та трансформацію звичаєвих правових норм у східних слов'ян / С. Д. Сворак // Наукова спадщина академіка О. О. Малиновського і сучасність : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 4–6 груд. 2008 р.). – К., 2010. – С. 60–65.
129. Січ-мати: Повісті та оповідання про Запорозьку Січ. – К., 2005.
130. Терещенко Ю. І. Україна і Європейський світ. Нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
131. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. – В 2 кн. – Кн. II: Середина XV – кінець XVI століття. – К., 1994.
132. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. – К., 2004.
133. Харишин М.В. Українська церква між двома уніями (1569 - 1596 рр) //Укр. іст. журн. – 1996. – № 4.
134. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К., 1987.
135. Шабульдо Ф. М. Битва біля Синіх Вод 1362: маловідомі та неznані аспекти //Укр. іст. журн. – 1996. – № 2.
136. Шамрай М. Г. Українська козацька держава. – Черкаси, 2005.
137. Шевченко М. В. Білорусько-Литовська держава: нові концептуальні засади сучасної білоруської історіографії //Укр. іст. журн. – 1997. – №2.
138. Щербак В. Українське козацтво, формування соціального стану. Друга половина XV - середина XVII ст. - К., 2000.
139. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: В 3-х тт. - Львів, 1990.
140. Яковенко Н. М. Нарис історії України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1997.
141. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVI ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1998.
142. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К., 2002.